Leesbaarheid en stijl

Zinslengte, lijdende vorm en naamwoordstijl

Wetenschappelijke teksten hebben de naam moeilijk leesbaar te zijn. Dat komt maar voor een deel door de inhoud; vaak zijn ze ook onnodig ingewikkeld geformuleerd. En dat is jammer. Een complexe inhoud vraagt op zichzelf al veel aandacht van de lezer. Als de formulering óók ingewikkeld is, moet de lezer zijn aandacht verdelen tussen het begrijpen van de inhoud en het ontcijferen van de tekst. Juist bij een inhoudelijk complexe tekst is een heldere formulering daarom belangrijk. Leesbaar schrijven betekent dus dat je de lezer onnodig denkwerk bespaart, zonder de inhoud te versimpelen.

Deze handout richt zich op de leesbaarheid op zinsniveau: zinslengte, de lijdende vorm en naamwoordstijl. De adviezen gelden voor Nederlandse en Engelse teksten; waar het Engels afwijkt, staat dat erbij. De methodologische voorbeelden zijn verzonnen ter illustratie, maar zo geformuleerd als je ze in vakartikelen vaak tegenkomt.

1. Leesbaarheid meten

Leesbaarheid laat zich niet precies meten. De gemiddelde zinslengte geeft wel een eerste aanwijzing**.** Voor een wetenschappelijke tekst kan een gemiddelde van ongeveer twintig tot vijfentwintig woorden als richtwaarde dienen, maar dat zegt weinig zonder naar de bouw en inhoud van de zinnen te kijken. Ook woordkeus, zinsbouw en informatiedichtheid bepalen hoe moeilijk een tekst is.

Een gemiddelde zegt bovendien niet alles. Een tekst met alleen zinnen van twintig woorden leest anders dan een tekst die korte en lange zinnen afwisselt, ook als het gemiddelde gelijk is. Kijk daarom ook naar de afwisseling.

> **ZELF METEN**
>
> Plak een stuk eigen tekst in een gratis tool en bekijk de gemiddelde zinslengte en de spreiding:
>
> - analyzemywriting.com (Engels)
> - voyant-tools.org (ook voor Nederlands)
>
> Zoek daarna de langste zin in je tekst op. Is die lang omdat de inhoud dat vraagt, of omdat er te veel in is gepropt? Kun je de zin beter splitsen of is er een kernachtiger formulering voorhanden?

2. Korte en lange zinnen

Korte en lange zinnen hebben elk een eigen functie. Een goede tekst gebruikt allebei, en zet ze bewust in.

De korte zin (minder dan 15 woorden)

Een korte zin:

- springt in het oog en blijft hangen;
- bevat liefst een kernboodschap;
- werkt goed als signaal of brug naar wat komt.

VOORBEELD: DE KORTE ZIN VALT OP

Hierdoor is een Kafka-achtige organisatie ontstaan die zichzelf in stand houdt door een tsunami aan rapporten, nota's, beleidssuggesties en stelselwijzigingen te produceren. Over alles wordt zo lang vergaderd dat uiteindelijk niemand meer weet wat nu precies het doel was en men weer overgaat tot de orde van de dag. ***Hier moet de bezem door.***

Na twee lange zinnen komt de korte zin aan als een klap. In dit contrast zit de kracht. Let wel: dit is een voorbeeld van retorisch effect. De polemische toon past niet vanzelf in een wetenschappelijke tekst; het mechanisme (een korte zin na lange zinnen) wel.

VOORBEELD: KORTE STARTZIN EN KORTE BRUG

Startzin die aankondigt wat volgt:

- *Ook voor beperkte afdekking van het renterisico zijn er argumenten.* (De alinea geeft daarna die argumenten.)
- *Pensioenen zijn rentegevoelig, zowel in Nederland als in het buitenland.* (De alinea legt daarna uit waarom.)

Signaal of brug naar een nieuw onderdeel:

- *Deze methodiek is in verschillende situaties toe te passen.*
- *Ons onderzoek kent de volgende beperkingen.*
- *Hetzelfde verschijnsel doet zich voor bij het oplossen van schaakproblemen.*

De langere, samengestelde zin

Een langere zin is niet per se slecht. Hij:

1. kan een complexere boodschap met nuances brengen;
2. biedt informatie in samenhang, waardoor de lezer het verband sneller ziet;
3. kan een deel van de mededeling meer nadruk geven;
4. is vaak korter dan dezelfde mededeling in een reeks losse zinnen.

VOORBEELD: LOSSE ZINNEN OF SAMENHANG?

A – vijf zinnen

Een grens scheidt niet alleen gebieden, maar ook identiteiten. Een nationale identiteit kan leiden tot een 'wij-zij-gevoel'. Daarbij horen lager wederzijds vertrouwen en een grotere mentale afstand tussen buurlanden. Dit hindert economische interactie. Er zijn aanwijzingen dat dit ook geldt op de arbeidsmarkt.

B – drie zinnen

Een grens scheidt niet alleen gebieden, maar ook identiteiten. Een nationale identiteit kan leiden tot een 'wij-zij-gevoel' met een lager wederzijds vertrouwen en een grotere mentale afstand tussen buurlanden, wat economische interactie hindert. Er zijn aanwijzingen dat dit ook geldt op de arbeidsmarkt.

B groepeert de samenhangende informatie compacter in één zin, en is ook korter. A legt juist stap voor stap uit, en dat kan voor sommige lezers prettig zijn. Ook B is niet volmaakt: waar verwijst 'wat' precies naar? Welke versie beter werkt, hangt dus ook af van de lezer.

Nadruk verleggen. In een samengestelde zin krijgt de hoofdzin de nadruk; de bijzin (met *hoewel*, *omdat*, *terwijl*) is achtergrond. Vergelijk:

VOORBEELD: WAAR LIGT DE NADRUK?

- *Hoewel het aandeel hernieuwbare energie snel toeneemt,* ***zal de energievoorziening nog lang blijven leunen op fossiele energie.*** (Nadruk op fossiel.)
- *Hoewel de energievoorziening nog lang zal blijven leunen op fossiele energie,* ***neemt het aandeel hernieuwbare energie snel toe.*** (Nadruk op hernieuwbaar.)
- *Het aandeel hernieuwbare energie neemt snel toe, maar de energievoorziening zal nog lang sterk blijven leunen op fossiele energie.* (Nevenschikking met *maar*: beide delen staan naast elkaar, maar het deel na *maar* krijgt vaak extra nadruk.)

OM TE ONTHOUDEN

1. Afwisseling van korte en langere zinnen verhoogt de leesbaarheid.
2. Een korte zin springt in het oog en blijft hangen. Gebruik hem voor een kernboodschap of een brug.
3. Een langere, samengestelde zin geeft informatie in samenhang en kan de nadruk leggen op één deel van de mededeling.
4. Lange zinnen zijn dus nuttig, mits ze eenvoudig van structuur zijn: één hoofdzin, hooguit één of twee bijzinnen, en onderwerp en werkwoord dicht bij elkaar.

3. De lijdende vorm

In de **actieve vorm** is het onderwerp van de zin degene die iets doet. In de **lijdende vorm** (passief) ondergaat het onderwerp de handeling; de handelende persoon staat er met *door* bij, of verdwijnt helemaal.

- *De onderzoekers publiceren het artikel.* (actief)
- *Het artikel wordt door de onderzoekers gepubliceerd.* (lijdend, met handelende persoon)
- *Het artikel wordt gepubliceerd.* (lijdend, zonder handelende persoon)

Herkennen: niet altijd ‘worden’

Veel mensen herkennen de lijdende vorm aan *worden*. Dat klopt alleen in de onvoltooide tijden. In de voltooide tijden verdwijnt *worden* en komt er *zijn* voor in de plaats: *het artikel* ***is*** *gepubliceerd*, *het artikel* ***was*** *gepubliceerd*. In het Engels herken je de lijdende vorm aan een vorm van *to be* plus voltooid deelwoord.

Tijd	Actief	Lijdend (Nederlands)	Passive (Engels)
Onvoltooid tegenwoordig	Ik doe het	Het **wordt** (door mij) gedaan	It **is** done (by me)
Onvoltooid verleden	Ik deed het	Het **werd** (door mij) gedaan	It **was** done (by me)
Voltooid tegenwoordig	Ik heb het gedaan	Het **is** (door mij) gedaan	It **has been** done (by me)
Voltooid verleden	Ik had het gedaan	Het **was** (door mij) gedaan	It **had been** done (by me)

Vier nadelen van de lijdende vorm

1. Vaak meer woorden. De volledige lijdende vorm (met *door*) is langer dan de actieve.
2. Trager te verwerken. Een lijdende zin kan meer verwerking vragen, vooral als onduidelijk blijft wie handelt.
3. Vaag: de handelende persoon is weggemoffeld. Wie helpt u? Wie illustreert? Wie moet de misstand aanpakken? *U wordt zo spoedig mogelijk geholpen. Dit kan worden geïllustreerd met een voorbeeld. Deze misstand moet worden aangepakt.*
4. Minder vaart. Onderwerp en werkwoord zijn minder sterk verbonden; de zin komt trager op gang.

Lijdend	Actief
1 · Meer woorden The questionnaire was pretested by the research team in cognitive interviews with twenty respondents.	We pretested the questionnaire in cognitive interviews with twenty respondents.
2 · Trager te verwerken Door de vertekening die door selectieve non-respons in de schattingen wordt veroorzaakt, wordt de betrouwbaarheid van regionale cijfers ondermijnd.	Selectieve non-respons vertekent de schattingen en ondermijnt daarmee de betrouwbaarheid van regionale cijfers.
3 · Vaag: wie handelt? It was decided to exclude proxy interviews from the analysis.	We decided to exclude proxy interviews from the analysis.
Er is gekozen voor een modelmatige schatter.	We hebben gekozen voor een modelmatige schatter.
The data were analyzed.	We analyzed the data.
4 · Minder vaart The precision of the estimates is improved by the inclusion of auxiliary variables.	Including auxiliary variables improves the precision of the estimates.
De kans op werk wordt verkleind door deze ingreep.	Deze ingreep verkleint de kans op werk.

Veel stijlgidsen voor wetenschappelijk schrijven, zoals de *Publication Manual* van de American Psychological Association (APA), raden daarom de actieve vorm aan, ook met *we* als onderwerp. Ook in Engelstalige tijdschriften voor statistiek en economie is *we analyzed* gewoon geworden.

Vijf goede redenen voor de lijdende vorm

De lijdende vorm is dus niet fout; soms is hij juist de beste keuze:

Reden	Voorbeeld
1. De handelende persoon is onbekend	*Er is vannacht ingebroken.* *Bij een deel van de adressen bleek het huisnummer onjuist geregistreerd.* *Some records had been entered twice in the source file.*
2. De handelende persoon noemen voegt niets toe	*De tentoonstelling wordt morgen geopend.* *De vragenlijsten werden in maart verstuurd.* *Standard errors were estimated using the bootstrap.*

Reden	Voorbeeld
3. De handelende persoon moet op de achtergrond blijven	*U wordt aangeraden deze procedure te volgen.* (in plaats van: *Ik raad u aan …*) *Er wordt aanbevolen om voor kleine gemeenten een modelmatige schatter te gebruiken.* *Users are advised to interpret these figures with caution.*
4. De nadruk ligt op de handeling of het object	*De gegevens werden ingevoerd in model A.* *Ontbrekende waarden zijn geïmputeerd met predictive mean matching.* *All estimates were adjusted for seasonal effects.*
5. De zin gaat door op het onderwerp van de vorige zin	*Het kantoor staat in de oude stadskern. Het is ontworpen door onze huisarchitect.* *Dit artikel vergelijkt twee schattingsmethoden. Beide zijn eerder gebruikt voor regionale cijfers.* *The second approach uses propensity scores. These were introduced by Rosenbaum and Rubin (1983).*

Zoek in een tekst van eigen hand voorbeelden van lijdende vormen en bepaal de achterliggende reden. Was het de juiste keuze, of past een actieve vorm hier eigenlijk beter?

Voorbeeld: dezelfde tekst, actief herschreven

MET LIJDENDE VORMEN (115 WOORDEN)

*In dit artikel **wordt beschreven** hoe de mobiele telefoon door leerlingen op school **gebruikt wordt** en wat voor invloed dat heeft op hun leerprestaties. Door veel leraren **wordt** de mobiele telefoon **gezien** als een stoorzender in het leerproces, terwijl anderen menen dat het leren er juist door **wordt ondersteund**. Recent onderzoek laat zien dat het gebruik van telefoons tijdens schooltijd zowel nuttig als schadelijk kan zijn. Door sommige scholen **worden** mobiele telefoons om die reden **verboden**, maar de voordelen **worden** daardoor niet **benut**. De hoofdvragen die in deze tekst **worden beantwoord**, zijn: (1) hoe **wordt** het leerproces **beïnvloed** door het gebruik van mobiele telefoons op school en (2) hoe kunnen scholen hier doelgericht mee omgaan?*

ACTIEF HERSCHREVEN (104 WOORDEN)

Dit artikel beschrijft hoe leerlingen de mobiele telefoon op school gebruiken en wat voor invloed dat heeft op hun leerprestaties. Veel leraren zien de mobiele telefoon als een stoorzender in het leerproces, terwijl anderen menen dat de telefoon het leren juist ondersteunt. Recent onderzoek laat zien dat het gebruik van de mobiele telefoon tijdens schooltijd zowel nuttig als schadelijk kan zijn. Sommige scholen verbieden mobiele telefoons om die reden, maar daardoor benutten ze de voordelen niet. De hoofdvragen die deze tekst beantwoordt, zijn: (1) hoe beïnvloedt het gebruik van mobiele telefoons op school het leerproces en (2) hoe kunnen scholen hier doelgericht mee omgaan?

Elf woorden korter, compacter geformuleerd en met duidelijker handelende personen, zonder dat er inhoud verloren gaat.

4. Naamwoordstijl

Naamwoordstijl betekent dat de handeling niet in het werkwoord staat, maar in een zelfstandig naamwoord: *het uitvoeren van een schatting* in plaats van *schatten*, *leidt tot een vermindering van* in plaats van *vermindert*. Het typische patroon is een algemeen werkwoord plus een naamwoord dat de eigenlijke handeling draagt. In het Engels zie je dat bij constructies als *exhibit an association*, *hold importance*, *lead to a reduction* en *result in a decrease*. Die werkwoorden zijn op zichzelf niet zwak: het gaat om de hele constructie. De zin wordt er langer, abstracter en trager van. Vaak gaat naamwoordstijl samen met de lijdende vorm.

Naamwoordstijl	Werkwoordelijk alternatief
the inclusion of explanatory variables leads to a reduction in the relative risk ratios	including these variables reduces the relative risk ratios
exhibit a higher likelihood of being contacted	are more likely to be contacted
changes in employment status exhibit a strong association with non-contact	changes in employment status are strongly associated with non-contact
understanding youth attrition holds significant importance	understanding youth attrition matters
leads to smaller sample sizes, with a consequent reduction in the precision of estimates	shrinks the sample and makes estimates less precise
het uitvoeren van een controle op de uitbijters	de uitbijters controleren
er vindt een vergelijking plaats tussen beide methoden	we vergelijken beide methoden

Let op: niet elk naamwoord is naamwoordstijl. Een vakbegrip als *non-respons* of *weging* is een gewoon woord; het probleem zit in constructies waarin een werkwoord eigenlijk het werk zou moeten doen.

Betekenis gaat voor stijl. Een herschrijving mag de inhoud niet veranderen. Controleer daarom of het alternatief precies hetzelfde beweert: hetzelfde begrip (*changes in employment status* is iets anders dan *van baan veranderen*), even sterk, en zonder richting of oorzaak die er eerst niet stond.

5. Zelf toepassen

CHECKLIST VOOR JE EIGEN TEKST

- Wissel ik korte en langere zinnen af? Staat mijn kernboodschap in een korte, opvallende zin?
- Zijn mijn lange zinnen eenvoudig van structuur? Staan onderwerp en werkwoord dicht bij elkaar?
- Onderstreep de lijdende vormen. Welke functie heeft de lijdende vorm hier? Probeer bij twijfel een actieve versie en vergelijk.
- Zoek constructies waarin een naamwoord de handeling draagt (*vindt een vergelijking plaats*, *leidt tot een vermindering*, *exhibit an association*), en zelfstandige naamwoorden op *-ing* of *-tion*. Kan het werkwoordelijk?

AI ALS KRITISCHE LEZER

In de promptkaart *Claude als kritische lezer* staat een prompt die precies hierop let: **prompt 9, Zinnen die de lezer vertragen**. Die wijst onnodig moeilijke zinnen aan (te lang, onderwerp en werkwoord ver uit elkaar, naamwoordstijl, passief zonder reden) en zegt waarom, zonder te herschrijven. Het herschrijven doe je zelf: daar leer je het meest van.